

नेपाल प्राणी उद्यान प्राधिकरणका सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७४

प्रस्तावना : वन्यजन्तुको संरक्षण, अध्ययन, अनुसन्धान र त्यसको प्रजनन क्षमता विकास तथा विस्तारका लागि प्राणी उद्यानको स्थापना र सञ्चालनलाई प्रवर्द्धन गर्नु वन्यजन्तु मुलुकको राष्ट्रिय सम्पदा र मानव जीवनको अत्यवश्यक तथा उपेक्षा गर्न नसकिने पक्ष हो भन्ने विषयमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्न र त्यसबाट सर्वसाधारणलाई मनोरञ्जन प्रदान गर्न त्यस्तो उद्यानको सञ्चालन र व्यवस्थापनको नियमनकारी संरचना विकास गरी कार्यान्वयन गर्न नेपाल प्राणी उद्यान प्राधिकरणको स्थापना र सञ्चालन गर्न वान्छनीय भएकोले,

नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका-संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद - १

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम “नेपाल प्राणी उद्यान प्राधिकरण ऐन, २०७४” रहेकोछ ।
(२) यो ऐन प्रमाणिकरण भएको मितिले एकानब्बेऔं दिनदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।
२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-
 - (क) “अध्यक्ष” भन्नाले दफा ५ को उपदफा (२) को खण्ड (क) बमोजिमको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।
 - (ख) “इजाजतपत्र” भन्नाले दफा २० बमोजिम दिइने इजाजतपत्र सम्झनु पर्छ ।
 - (ग) “कार्यकारी निर्देशक” भन्नाले दफा १२ बमोजिम नियुक्त कार्यकारी निर्देशक सम्झनु पर्छ ।
 - (घ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।
 - (ङ) “वन्यजन्तु” भन्नाले घरपालुवा वाहेक जुनसुकै प्रजातिको जमिन वा पानी वा दुवै ठाउँमा बस्ने उभयचर, स्तनधारी, घस्रने वा माछा प्रजातिका वन्यजन्तु सम्झनु पर्छ र सो शब्दले पन्छी प्रजातिको वन्यजन्तु समेतलाई जनाउँछ ।
 - (च) “प्राणी उद्यान (जुलोजिकल गार्डेन)” भन्नाले वन्यजन्तुको अध्ययन, अनुसन्धान वा संरक्षण गर्ने, त्यसको प्रजनन क्षमता विस्तार गर्ने र त्यसबाट संरक्षण, शिक्षा र मनोरंजन प्रदान गर्ने उद्देश्यले इजाजतपत्र प्राप्त गरी निश्चित ठाँउ वा क्षेत्रभित्र वन्यजन्तुको पालन, पोषण र व्यवस्थापन गर्ने उद्यान सम्झनु पर्छ ।

- (छ) “प्राधिकरण” भन्नाले दफा ३ बमोजिम स्थापना भएको नेपाल प्राणी उद्यान प्राधिकरण सम्झनु पर्छ ।
- (ज) “मन्त्रालय” भन्नाले नेपाल सरकारको वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (झ) “सदस्य” भन्नाले समितिको अध्यक्ष वा सदस्य सम्झनु पर्छ ।
- (ञ) “समिति” भन्नाले दफा ५ बमोजिम गठन हुने सञ्चालक समिति सम्झनु पर्छ ।
- (ट) “संरक्षित क्षेत्र” भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र प्राकृतिक स्रोतको सन्तुलित उपयोगको लागि एकिकृत योजना अनुसार व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २

प्राधिकरणको स्थापना, गठन र सञ्चालन

३. प्राधिकरणको स्थापना : प्राणी उद्यानको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कामको नियमन तथा अनुगमन गर्न र त्यस्तो उद्यानको भरपर्दो र उत्तरदायीपूर्ण सञ्चालन गराउन नेपाल सरकारले यो ऐन प्रारम्भ भएपछि, नेपाल प्राणी उद्यान प्राधिकरण स्थापना गर्नेछ ।
४. प्राधिकरण स्वशासित संगठित संस्था हुने : (१) प्राधिकरण अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित संस्था हुनेछ ।
- (२) प्राधिकरणले व्यक्ति सरह चल वा अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, उपभोग गर्न, बेच विखन वा अन्य कुनै किसिमले व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
- (३) प्राधिकरणले व्यक्ति सरह आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न र त्यस उपर पनि सोही नामबाट नालिस उजुर लाग्न सक्नेछ ।
- (४) प्राधिकरणले व्यक्ति सरह करार गर्न र करार बमोजिमको अधिकार प्रयोग गर्न र दायित्व निर्वाह गर्न सक्नेछ ।
- (५) प्राधिकरणको काम कारवाहीका लागि यसको एउटा छुट्टै छाप हुनेछ ।
- (६) प्राधिकरणको प्रधान कार्यालय काठमाडौं उपत्यकामा रहनेछ, र प्राधिकरणले आवश्यकता अनुसार नेपालभित्र आफ्ना प्रदेश कार्यालय वा सम्पर्क कार्यालय खोल्न सक्नेछ ।

५. **सञ्चालक समितिको गठन** : (१) यो ऐन तथा यस ऐन अर्न्तगत बनेको नियम बमोजिम प्राधिकरणको तर्फबाट सम्पादन गर्नुपर्ने काम कारवाहीको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापन गर्न एक सञ्चालक समिति (गभर्निङ्ग बोर्ड) गठन हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा देहाय बमोजिमका सदस्य रहने छन् :-

- (क) दफा १२ बमोजिमको सिफारिस समितिले सिफारिश गरेका व्यक्तिहरुमध्येबाट नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको व्यक्ति - अध्यक्ष
- (ख) वन विज्ञान, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, प्राणीशास्त्र, पशुविज्ञान वा वन्यजन्तु विज्ञान विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी वन्यजन्तु संरक्षण, अध्ययन र अनुसन्धानका क्षेत्रमा कम्तिमा पन्ध्र वर्ष काम गरेको अनुभव भएका व्यक्तिमध्येबाट नेपाल सरकारले नियुक्त गरेको एकजना महिला सहित तीनजना - सदस्य
- (ग) कार्यकारी निर्देशक - सदस्य

(३) खण्ड (ख) बमोजिमका सदस्यको पदावधि दुई वर्षको हुनेछ ।

(४) सदस्यले पदीय जिम्मेवारी पूरा नगरेमा, प्राधिकरणको हित विपरीत कुनै काम गरेमा वा निजको खराब आचरण भएमा वा निजले इमान्दारीपूर्वक कार्यसम्पादन नगरेमा नेपाल सरकारले पदावधि पूरा नहुँदै निजलाई पदबाट हटाउन सक्नेछ ।

तर त्यसरी पदबाट हटाउनु अघि निजलाई सफाई पेश गर्ने तोकिए बमोजिम मनासिव मौका दिनु पर्नेछ ।

६. **सञ्चालक समितिको बैठक** : (१) समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

(२) समितिको बैठक अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ ।

(३) समितिको कुल सदस्य सङ्ख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्य उपस्थित भएमा समितिको बैठकको लागि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ ।

(४) अध्यक्षले समितिको बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा आफूमध्येबाट छानेको सदस्यले बैठकको अध्यक्षता गर्नेछ ।

(५) समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णयात्मक मत दिनेछ ।

(६) समितिको बैठकको निर्णय अध्यक्ष सहित कम्तिमा तीन जना सदस्यले हस्ताक्षर गरी अभिलेख गरिनेछ र त्यसलाई कार्यकारी निर्देशकले प्रमाणित गर्नेछ ।

(७) समितिले आवश्यक देखेमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको अधिकृत वा सम्बन्धित विषय विज्ञलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।

(८) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

७. उपसमिति वा कार्यटोली गठन गर्ने : (१) प्राधिकरणले आफूले गर्नुपर्ने कुनै काम सम्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन आवश्यकता अनुसार उपसमिति, कार्यटोली वा कार्यसमूह गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको उपसमिति, कार्यटोली वा कार्यसमूहको कार्यक्षेत्रगत शर्तहरू (टर्मस अफ रेफरेन्स) गठन गर्दाको वखत प्राधिकरणले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

८. प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) यस ऐनमा अन्यत्र लेखिएको काम, कर्तव्य र अधिकारको अतिरिक्त प्राधिकरणको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :

- (क) प्राणी उद्यानको नियमन, सुपरिवेक्षण, मुल्याङ्कन वा अनुगमन गर्ने,
- (ख) प्राधिकरणको अल्पकालीन वा दिर्घकालीन नीति, योजना वा रणनीति बनाउने,
- (ग) प्राधिकरणको मानवस्रोत व्यवस्थापन योजना बनाउने तथा कर्मचारीको दरवन्दी श्रृजना गर्ने,
- (घ) कर्मचारीको सेवा शर्त सम्बन्धी विनियमावली बनाई लागू गर्ने,
- (ङ) प्राणी उद्यानमा मरेका वन्यजन्तको आखेटोपहारको संरक्षण तथा संरक्षित वन्यजन्तको आखेटोपहार संरक्षण सम्बन्धमा नियमनकारी व्यवस्था गर्ने,
- (च) प्राणी उद्यानमा रहेका र आयु सकिन लागेका, असक्त वा दीर्घ रोगी वन्यजन्तको त्यस्तो उद्यानबाट हटाउने, व्यवस्थापन गर्ने वा ओसार पसार गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक कार्यविधि तय गर्ने,
- (छ) प्राधिकरणको कार्यसंग सम्बन्धित काम कारवाहीलाई प्रभावकारी बनाउन विभिन्न गोष्ठी, सेमिनार तथा अन्तरक्रिया लगायतका अन्य कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (ज) वन्यजन्तु सम्बन्धी अध्ययन वा अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य गर्ने वा गराउने,
- (झ) प्राणी उद्यानको लागि आवश्यक पर्ने न्यूनतम जग्गा तथा त्यस्तो उद्यानको क्षमताका सम्बन्धमा मापदण्ड तोक्ने र त्यसको कार्यान्वयन गराउने,
- (ञ) समान उद्देश्य भएका अन्य मुलुकका नियमनकारी अधिकारी, निकाय वा प्राणी उद्यानसंग सम्पर्क स्थापित गरी आवश्यक अनुभव, सर्वोत्तम अभ्यास, जानकारी वा सूचना आदान प्रदान गर्ने,

(ट) प्राधिकरणको काम कारवाही व्यवस्थित, प्रभावकारी र सुचारुरूपले सञ्चालन गर्ने वा गराउने,

(ठ) तोकिए बमोजिम अन्य आवश्यक काम गर्ने वा गराउने ।

(२) यस ऐनमा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक यस ऐन बमोजिम प्राधिकरणका सदस्यले गर्ने कार्य प्राधिकरणको सञ्चालक समितिको निर्णयबाट सम्पादन हुनेछ ।

९. अध्यक्ष : (१) अध्यक्ष प्राधिकरणको प्रमुख अधिकारी हुनेछ ।

(२) अध्यक्षको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा निजको पदावधि पुनः एक पटक थप गर्न सक्नेछ ।

(३) अध्यक्षको पारिश्रमिक तथा सेवाको अन्य शर्त तथा सुविधा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

तर त्यसरी नतोकिएसम्म निजको पारिश्रमिक तथा सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा नेपाल सरकारले प्राधिकरणको सिफारिसमा अध्यक्षलाई निजको पदबाट हटाउन सक्नेछ :

(क) निजले दफा १२ बमोजिमको कार्यसम्पादन करार बमोजिम कार्यसम्पादन पालना नगरेमा वा त्यस्तो करार उल्लंघन गरेमा,

(ख) निजको खराब आचरण भएमा वा निजले इमान्दारी पूर्वक पदीय जिम्मेवारी पालना नगरेको कारणबाट दफा ५ को उपदफा (४) बमोजिम निज पदमुक्त भएमा ।

१०. अध्यक्षको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) अध्यक्ष प्राधिकरणमा पूरा समय काम गर्ने पदाधिकारी हुनेछ र निजले सोही हैसियतमा प्राधिकरणको आर्थिक, प्रशासनिक, मानवस्रोत व्यवस्थापन लगायतका कार्यसम्पादन गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल नहुने गरी अध्यक्षको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

(क) समितिको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,

(ख) प्राधिकरणको नीति, योजना, कार्यक्रम, बजेट तर्जुमा गरी स्वीकृतिको लागि समितिको बैठकमा पेश गर्ने,

(ग) प्राधिकरणको योजना, कार्यक्रम, बजेट तथा निर्णय र निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने,

(घ) प्राधिकरणको दैनिक आर्थिक तथा प्रशासनिक कार्यको सञ्चालन, रेखदेख, सार्वजनिक खरिद तथा मानवस्रोत व्यवस्थापन, सुपरीवेक्षण तथा निरीक्षण गर्ने,

- (ड) प्राधिकरणले सम्पादन गर्ने नियमन, सुपरिवेक्षण, मूल्याङ्कन वा अनुगमन सम्बन्धी कार्यको कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने,
- (च) कार्यसम्पादन करार बमोजिमका गर्नुपर्ने अन्य काम गर्ने वा गराउने,
- (छ) तोकिए बमोजिमका अन्य आवश्यक कार्य गर्ने ।

११. सिफारिस समिति : (१) प्राधिकरणको संचालक समितिको अध्यक्ष तथा कार्यकारी निर्देशकको नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्न देहाय बमोजिमको एक सिफारिस समिति रहनेछ :- :

- (क) निजामती सेवाको विशिष्ट श्रेणीको पदबाट अवकाश प्राप्त व्यक्तिमध्येबाट नेपाल सरकारले तोकेको एकजना -संयोजक
- (ख) मन्त्रालयले तोकेको कम्तिमा राजपत्रांकित, प्रथम श्रेणीको अधिकृत एक जना -सदस्य

(२) समितिले तोकेको प्राधिकरणको कुनै अधिकृतले सिफारिस समितिको सचिव भई काम गर्नेछ ।

(३) सिफारिस समितिले नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्व विद्यालयबाट वन विज्ञान, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, प्राणीशास्त्र, पशुविज्ञान वा वन्यजन्तु विज्ञान विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी वन्यजन्तु संरक्षण, अध्ययन र अनुसन्धानका क्षेत्रमा कम्तिमा बीस वर्ष काम गरेको अनुभव हासिल गरेका व्यक्तिहरूमध्येबाट अध्यक्षको नियुक्तिको लागि तीनजनाको नाम सिफारिस गर्नेछ ।

(४) सिफारिस समितिले नेपाल सरकारद्वारा मान्यता प्राप्त विश्वविद्यालयबाट वन विज्ञान, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, पर्यावरण, कृषि, व्यवस्थापन, वाणिज्यशास्त्र, अर्थशास्त्र वा सार्वजनिक प्रशासन विषयमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उपाधि हासिल गरी सम्बन्धित क्षेत्रमा कम्तिमा बाह्र वर्षको अनुभव हासिल गरेका व्यक्तिहरूमध्येबाट कार्यकारी निर्देशकको नियुक्तिको लागि तीनजनाको नाम सिफारिस गर्नेछ ।

(५) प्राधिकरणको अध्यक्ष तथा कार्यकारी निर्देशकको नाम सिफारिस गर्दा सिफारिस समितिले अपनाउने कार्यविधि त्यस्तो समितिले आफै निर्धारण गर्नेछ ।

१२. कार्यकारी निर्देशक : (१) प्राधिकरणको प्रशासकीय प्रमुखको रूपमा रही कार्य सम्पादन गर्नको लागि नेपाल सरकारले दफा १२ बमोजिमको सिफारिस समितिबाट सिफारिस भएका व्यक्तिमध्येबाट एकजना व्यक्तिलाई कार्यकारी निर्देशकको पदमा नियुक्ति गर्नेछ ।

(२) कार्यकारी निर्देशकको पदावधि चार वर्षको हुनेछ र नेपाल सरकारले आवश्यक देखेमा निजको पदावधि पुनः एक पटक थप गर्न सक्नेछ ।

(३) कार्यकारी निर्देशकको पारिश्रमिक तथा सेवाको अन्य शर्त तथा सुविधा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

तर त्यसरी नतोकिएसम्म निजको पारिश्रमिक तथा सुविधा नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायका अवस्थामा नेपाल सरकारले प्राधिकरणको सिफारिसमा कार्यकारी निर्देशनलाई निजको पदबाट हटाउन सक्नेछ :

- (क) निजले दफा १२ बमोजिमको कार्यसम्पादन करार बमोजिम कार्यसम्पादन पालना नगरेमा वा त्यस्तो करार उल्लंघन गरेमा,
- (ख) निजको खराब आचरण भएमा वा निजले इमान्दारी पूर्वक पदीय जिम्मेवारी पालना नगरेमा,
- (ग) निजले प्राधिकरणको हित विपरित कुनै काम गरेमा ।

(५) उपदफा (३) बमोजिम कार्यकारी निर्देशकको पदबाट हटाउनु अघि निजलाई सफाई पेश गर्ने तोकिए बमोजिम मनासिब मौका दिनु पर्नेछ ।

१३. कार्यकारी निर्देशकको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) कार्यकारी निर्देशक प्राधिकरणमा पूरा समय काम गर्ने प्रमुख कार्यकारी अधिकृत हुनेछ र निजले सोही हैसियतमा कार्यसम्पादन गर्नेछ ।

(२) कार्यकारी निर्देशकको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- (क) प्राधिकरणको नीति, योजना, कार्यक्रम, तर्जुमा गरी स्वीकृतिका लागि समितिमा पेश गर्ने,
- (ख) समितिको निर्णय वा निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
- (ग) अध्यक्षको निर्णय तथा निर्देशन कार्यान्वयन गर्ने,
- (घ) प्राधिकरणको वार्षिक कार्यक्रम र आय व्ययको विवरण तयार गरी अध्यक्ष समक्ष पेश गर्ने,
- (ङ) प्राधिकरणको कोषको रेखदेख, नियन्त्रण, संरक्षण लगायतका कार्य गर्ने वा गराउने,
- (च) प्राधिकरण र नेपाल सरकार तथा अन्य निकाय बीच समन्वय कायम गर्ने,
- (छ) प्राधिकरणको आर्थिक प्रशासन तथा सार्वजनिक खरिद प्रशासन सम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्ने,
- (ज) प्राधिकरणको मानव स्रोतको प्रशासन तथा व्यवस्थापन गर्ने,
- (झ) कार्यसम्पादन करार बमोजिम गर्नुपर्ने अन्य काम गर्ने वा गराउने,
- (ञ) तोकिए बमोजिमका अन्य आवश्यक कार्य गर्ने ।

१४. कार्यसम्पादन करार : (१) अध्यक्ष वा कार्यकारी निर्देशकले नियुक्ति भएको मितिले एक्काइस दिनभित्र निजहरुले चार वर्षभित्र सम्पादन गर्ने कार्यविवरणको सम्बन्धमा अध्यक्ष भए नेपाल सरकार र कार्यकारी निर्देशक भए प्राधिकरणसंग कार्यसम्पादन करार गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कार्य सम्पादन करारमा अन्य कुराको अतिरिक्त अध्यक्ष वा कार्यकारी निर्देशकले आफ्नो कार्य अवधिमा प्रत्येक वर्ष सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यविवरण, सम्पादित कामको उपलब्धि मापन गर्ने संकेतहरु, सम्पादित काम मूल्यांकन गर्ने विधि र त्यसको परिणाम, अनुभव गर्न सकिने उपलब्धि र कार्यसम्पादन बमोजिमको उपलब्धि हासिल हुन नसकेमा निजहरुले व्यहोर्नु पर्ने दायित्व समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) कार्यसम्पादन करार सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. प्राधिकरणका मानवस्रोत: (१) प्राधिकरणको कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक संख्यामा कर्मचारी रहने छन् ।

(२) प्राधिकरणले आफ्नै स्रोतबाट व्यहोर्ने गरी निश्चित संख्यामा स्वीकृत दरबन्दी बमोजिमको कर्मचारी कानून बमोजिम खुल्ला प्रतियोगिताद्वारा पदपूर्ति गरी नियुक्ति गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राधिकरणमा कर्मचारी नियुक्त नभएसम्म मन्त्रालयले नेपाल सरकारका कर्मचारीलाई प्राधिकरणको काममा निश्चित अवधिका लागि काजमा खटाउन सक्नेछ ।

(४) प्राधिकरणलाई आवश्यक पर्ने स्वीकृत दरबन्दीका कम्प्युटर अपरेटर, सवारी चालक वा कार्यालय सहयोगी जस्ता सामान्य सेवा प्रदान गर्ने अन्य कर्मचारी, सल्लाहकार, परामर्शदाता वा विज्ञ कर्मचारी करारमा नियुक्ति गरिनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम नियुक्त कर्मचारीको पारिश्रमिक, सुविधा तथा सेवाको शर्त सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ र त्यसरी नतोकिएसम्म मन्त्रालयले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

तर, उपदफा(४) बमोजिम नियुक्त सल्लाहकार, परामर्शदाता वा विज्ञको पारिश्रमिक र सेवाका शर्त निजसँग भएको करार बमोजिम हुनेछ ।

(६) प्राधिकरणका कर्मचारीको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१६. प्राधिकरणको कोष : (१) प्राधिकरणको आफ्नो एउटा छुट्टै कोष हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमका रकम रहने छन् :-

(क) नेपाल सरकारबाट वार्षिक बजेटबाट प्राप्त हुने रकम,

(ख) इजाजतपत्र जारी गर्दा वा नवीकरण गर्दा प्राप्त हुने रकम,

- (ग) प्राधिकरणले तोकेको अन्य नियमनकारी वा जरिवाना वापत प्राप्त हुने रकम,
- (घ) कुनै स्वदेशी, विदेशी वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था वा व्यक्तिबाट प्राप्त रकम,
- (ङ) अन्य कुनै श्रोतबाट प्राप्त हुने रकम ।

(३) उपदफा (२)को खण्ड (घ) बमोजिमको रकम प्राप्त गर्दा संघीय अर्थ मन्त्रालयको पूर्व सहमति लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम प्राधिकरणलाई प्राप्त हुने सम्पूर्ण रकम कुनै “क” वर्गको बैंक तथा वित्तिय संस्थामा खाता खोली जम्मा गरिनेछ ।

(५) प्राधिकरणको सम्पूर्ण खर्च उपदफा (१) बमोजिमको कोषबाट व्यहोरिनेछ ।

(६) प्राधिकरणको कोषको व्यवस्थापन र सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१७. लेखा र लेखापरीक्षण : (१) प्राधिकरणको आय र व्ययको लेखा दोहोरो लेखाप्रणालीमा आधारित हुनेछ ।

(२) प्राधिकरणले तोकिए बमोजिम आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा नियन्त्रण प्रणाली अपनाउनु पर्नेछ ।

(३) प्राधिकरणको अन्तिम लेखापरीक्षण महालेखा परीक्षकबाट हुनेछ ।

(४) प्राधिकरणको लेखा सम्बन्धी कागजात तथा नगदी र जिन्सी सम्बन्धी अभिलेख नेपाल सरकारले जुनसुकै बखत परीक्षण गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

परिच्छेद - ३

प्राणी उद्यानको नियमन तथा सञ्चालन

१८. इजाजतपत्र नलिई प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न नहुने : (१) कसैले पनि इजाजतपत्र नलिई प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न वा गराउन हुदैन ।

(२) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले इजाजतपत्र प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक पूर्वाधार पूरा गरेको विवरण तथा तोकिए बमोजिमको अन्य विवरण सहित तोकिए बमोजिमको ढाँचामा प्राधिकरणमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाको बखत नेपाल सरकार आफैले स्थापना वा संचालन गरेको बाहेक नेपाल सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त गरी वा नगरी वन्यजन्तु पालन गर्दै आएका व्यक्ति वा संस्थाले प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहेमा तीन वर्षभित्र पूर्वाधार तयार गरी यस ऐन बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

१९. स्थलगत निरीक्षण : (१) दफा १८ को उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त भएमा प्राधिकरणले निवेदन प्राप्त भएको पन्ध्र दिनभित्र तोकिए बमोजिमको पूर्वाधार पूरा गरे वा नगरेको सम्बन्धमा तोकिए

बमोजिमको विज्ञ टोली गठन गरी देहाय बमोजिमको विवरण सहितको प्रतिवेदन प्राधिकरणमा पेश गर्न निर्देशन दिनेछ :-

- (क) प्रस्तावित प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न निवेदकको पर्याप्त जग्गा भए वा नभएको,
- (ख) प्रस्तावित प्राणी उद्यान निर्माणको गुरु योजना तथा त्यसको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भए वा नभएको,
- (ग) प्रस्तावित प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न त्यस्तो उद्यानमा राखिने वन्यजन्तुको आवश्यकता अनुसारको पानी भए वा नभएको वा पानीको स्रोत व्यवस्थापन गर्न सकिने संभावना भएको वा नभएको,
- (घ) विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तुको संरक्षण, पालनपोषण वा प्रजनन गराउन प्रस्तावित प्राणी उद्यानमा उपयुक्त वातावरण वा हावापानी भए वा नभएको,
- (ङ) प्रस्तावित प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न आवश्यक मानवस्रोतको व्यवस्थापन हुने संभावना रहेको वा नरहेको,
- (च) प्रस्तावित प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न आवश्यक वित्तिय स्रोत उपलब्ध भए वा नभएको,
- (छ) प्राणी उद्यान स्वीकृत वर्गीकरणको आधार बमोजिम भए वा नभएको,
- (ज) अन्य आवश्यक पूर्वाधार-संरचना भए वा नभएको ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको विज्ञ टोलीले काम प्रारम्भ गरेको मितिले तीन महिनाभित्र उपदफा (२) बमोजिमको विवरण सहितको प्रतिवेदन प्राधिकरणमा पेश गर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको प्रतिवेदन तयार गर्दा विज्ञ टोलीले आवश्यकता अनुसार सरोकारवालाहरूसँग स्थानीय स्तरमा सार्वजनिक सुनुवाई गराउन सक्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि प्राधिकरणले प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्नु पर्ने उपयुक्त ठाउँ पहिचान गरी आफैले त्यस्तो ठाउँको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपदफा (१) बमोजिम पूर्वाधार तयार गर्न आवश्यक तयारी गर्न सक्नेछ ।

२०. **इजाजतपत्र दिने** : (१) प्राधिकरणले दफा १८ बमोजिम प्राप्त हुन आएका निवेदन तथा दफा १९ बमोजिमको संलग्न कागजात तथा स्थलगत प्रतिवेदन समेतको अध्ययन तथा छानविन गर्दा इजाजतपत्र प्रदान गर्न उपयुक्त देखिएमा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थालाई निवेदन प्राप्त भएको मितिले छ महिना भित्र तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई तोकिएको ढाँचामा तोकिएको शर्त पालना गर्ने गरी प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न इजाजतपत्र दिन सक्नेछ ।

(२) प्राधिकरणले उपदफा (१) बमोजिम प्राप्त हुन आएका निवेदन, प्रतिवेदन संलग्न कागजात तथा पूर्वाधार समेतको अध्ययन तथा छानविन गर्दा इजाजतपत्र दिन उपयुक्त नदेखिएमा सम्बन्धित निवेदकलाई त्यसको जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(३) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनुसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह आफैले यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली बमोजिमका पूर्वाधार पूरा गरी प्राणी उद्यान स्थापना गरी सञ्चालन गर्नु पर्ने भएमा इजाजतपत्र प्राप्त गर्न आवश्यक पर्ने छैन ।

तर त्यस्तो उद्यान अर्को व्यक्ति मार्फत सञ्चालन गर्नु पर्दा इजाजतपत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति हुनु पर्नेछ ।

२१. **इजाजतपत्रको अवधि र नवीकरण** : (१) प्राधिकरणले दफा २० को उपदफा (१) बमोजिम प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न दिएको इजाजतपत्र बहाल रहने अवधि पन्ध्र वर्षको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको इजाजतपत्रको अवधि नवीकरण गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले अवधि समाप्त हुनुभन्दा कम्तिमा छ महिना अगावै तोकिए बमोजिमका कागजात र दस्तुर सहित इजाजतपत्रको नवीकरणको लागि प्राधिकरणमा निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको निवेदन प्राप्त हुन आएमा प्राप्त कागजात, पूर्वाधार संरचनाको अवस्था तथा सञ्चालन भएको प्राणी उद्यानको कार्य संतोषजनक भएको र प्राधिकरणले समय समयमा जारी गरेको निर्देशन पालना भएको देखिएमा प्राधिकरणले तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई त्यस्तो उद्यानलाई एक पटकमा प्रत्येक दश वर्षको लागि इजाजतपत्र नवीकरण गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम नवीकरण नभएको इजाजतपत्र स्वतः रद्द हुनेछ ।

२२. **प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्नुपर्ने** : (१) दफा २० बमोजिम इजाजतपत्र लिएको दुई वर्षभित्रमा सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले आवश्यक पूर्वाधार संरचना र इजाजतपत्र जारी गर्दाका वखत प्राधिकरणले तोकेका शर्त पूरा गरी प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अवधिभित्र पूर्वाधार संरचना निर्माण गर्न नसकी वा अन्य कुनै कारणवस प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न नसकेमा त्यसको कारण खुलाई सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले प्राधिकरणमा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्ने अवधिको म्याद थप गर्न निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निवेदन प्राप्त भइ कारण मनासिव देखिएमा प्राधिकरणले एक वर्षसम्म म्याद थप गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अवधिभित्र पनि प्राणी उद्यान सञ्चालन हुन नसकेमा दफा २० बमोजिम जारीभएको इजाजतपत्र स्वतः रद्द हुनेछ ।

२३. पुनः इजाजतपत्र दिन सकिने : दफा २१ वा २२ बमोजिम इजाजतपत्र रद्द भएमा वा एकपटक लिएको इजाजतपत्र बमोजिम प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न नसकेका सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न चाहेमा यस ऐनको अधिनमा रही पुनः इजाजतपत्र लिनको लागि प्राधिकरणमा निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा प्राधिकरणले यस ऐनको अधिनमा रही पुनः इजाजतपत्र दिन सक्नेछ ।

२४. इजाजतपत्रको खारेजी : (१) प्राधिकरणले देहायको अवस्थामा कुनै पनि वखत इजाजतपत्र खारेज गर्न सक्नेछ :-

- (क) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम विपरीतको कार्य गरेमा,
- (ख) इजाजतपत्रमा तोकिएका शर्त वा प्राधिकरणले जारी गरेको निर्देशन पालना नगरेमा,
- (ग) प्राधिकरणले गठन गरेको कुनै विज्ञ निरीक्षक वा अनुगमन टोलीले निरीक्षण, अनुगमन, छानविन गर्दा ऐन बमोजिम प्राणी उद्यान सञ्चालन नभएको प्रतिवेदन बमोजिम प्राप्त भएमा खारेज गर्ने सिफारिस गरेकोमा,
- (घ) प्रचलित कानून विपरित प्राणी उद्यान सञ्चालन गरेमा वा वन्य जन्तु वा वन्यजन्तुको विक्रि वितरण गरेमा वा त्यसको दुरुपयोग गरेमा,
- (ङ) वन्यजन्तुको पालन पोषण, अनुसन्धान वा प्रजनन गराउने सम्बन्धमा प्राधिकरणले तोकेको मापदण्ड विपरितको कुनै काम कारवाही गरेमा ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम इजाजतपत्र खारेज गर्नु अघि सम्बन्धित प्राणी उद्यानलाई सफाई पेश गर्ने मनासिव मैका दिनु पर्नेछ ।

(३) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्ने प्राणी उद्यानको इजाजतपत्र उपदफा (१) बमोजिम खारेज भएमा वा दफा २१ को उपदफा (४) बमोजिम इजाजतपत्र रद्द भएमा त्यस्तो प्राणी उद्यानमा रहेका सम्पूर्ण वन्यजन्तु वा आखेटोपहारको स्वामित्व नेपाल सरकारमा हस्तान्तरण भएको मानिनेछ र त्यस्ता वन्यजन्तु यथाशिघ्र नेपाल सरकारलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम नेपाल सरकारलाई वन्यजन्तु बुझाउनु अघि चिकित्सकबाट सम्बन्धित वन्यजन्तुको स्वस्थ्य परीक्षण गराउनु पर्नेछ ।

(५) इजाजतपत्र खारेजी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था वा त्यस्तो इजाजतपत्र बमोजिम सञ्चालन भएको प्राणी उद्यानको पूर्वाधार संरचना, जायजैथा र दायित्वको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम प्राधिकरणले इजाजतपत्र खारेज गरेकोमा त्यस उपर पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सकिनेछ ।

२५. सार्वजनिक निजी साभेदारीमा प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न सकिने : (१) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह र निजी क्षेत्रको कुनै संगठीत संस्था बीच हुने सार्वजनिक साभेदारी सम्झौता बमोजिम प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

(२) सार्वजनिक निजी साभेदारी सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२६. वन्यजन्तु उपलब्ध गराउने : (१) प्राधिकरणले प्राणी उद्यानलाई देहायको उपाय अपनाई वन्यजन्तु उपलब्ध गराउन सक्नेछ :-

- (क) नेपाल सरकारको स्वीकृत प्राप्त गरी कुनै वनक्षेत्र वा संरक्षित क्षेत्रबाट नियन्त्रणमा लिएको तोकिएको प्रजातिको तोकिएको संख्यामा नबढ्ने गरी तोकिएको वन्यजन्तु,
- (ख) घाइते वा विरामी वन्यजन्तुलाई उद्धार तथा उपचार गरी स्वस्थ भएको वन्यजन्तु,
- (ग) कसैले यस ऐन वा प्रचलित कानून विपरित नियन्त्रणमा लिएको, पालेको वा ओसार पसार गरेकोमा जफत गरिएको वन्यजन्तु,
- (घ) सञ्चालनमा रहेको कुनै प्राणी उद्यानमा बढी भएका वन्यजन्तु ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम वन्यजन्तु उपलब्ध गराउँदा प्राणी उद्यानले तोकिए बमोजिमको रोयल्टी नेपाल सरकारलाई बुझाउनु पर्नेछ ।

(३) दफा २४ को उपदफा (३) बमोजिम नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुन आएका वन्यजन्तुलाई अन्य प्राणी उद्यानले पाल्न चाहेमा नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमको दस्तुर लिई त्यस्ता वन्यजन्तु अन्य प्राणी उद्यानलाई उपलब्ध गराउन गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (२)मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (१) को खण्ड (घ) बमोजिम बढी भएका वन्यजन्तुलाई सञ्चालनमा रहेको अन्य कुनै प्राणी उद्यानसंग सट्टापट्टा वा आदान प्रदान गर्न सकिनेछ ।

२७. नियमन, निरीक्षण वा सुपरीवेक्षण : (१) प्राणी उद्यानको काम कारवाहीको आवश्यकता अनुसार जुनसुकै वखत कार्यस्थलगत (अन साइट) वा आवश्यक कागजात भिकाई गैरकार्यस्थलगत (अफ साइट) निरीक्षण, नियमन, सुपरीवेक्षण वा अनुगमन गर्न सक्ने अधिकार प्राधिकरणमा रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि प्राधिकरणले आफ्नो कर्मचारी, सम्बन्धित क्षेत्रको विषय विज्ञ वा विज्ञको टोली तोक्न वा खटाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम प्राधिकरणले प्राणी उद्यानको काम कारवाहीको नियमन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण वा अनुगमन गर्दा यस ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावली, प्राधिकरणले समय समयमा जारी गरेको निर्देशन, प्राणी उद्यानको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा स्थापित मान्यता, मापदण्ड वा सर्वोत्तम अभ्यास (बेष्ट प्र्याक्टिस) र प्रचलनलाई आधार लिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको कर्मचारी, विज्ञ वा विज्ञको टोलीले सम्बन्धित उद्यानबाट वन्यजन्तुको लगत, विवरण, सूचना, वासस्थानको विवरण, वन्यजन्तुलाई दिइने आहारा र पोषक तत्वको मात्राको विवरण, उद्यानको वार्षिक बजेट र आय व्ययको विवरण र उद्यानमा प्रजनन गराइ जन्मिएका विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तुको विवरण र त्यसको स्थिति सम्बन्धी कागजात माग गर्न, अध्ययन गर्न वा त्यसको प्रतिलिपि माग गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम माग गरिएको विवरण र कागजात उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित प्राणी उद्यान, त्यसको व्यवस्थापन गर्ने पदाधिकारी वा उद्यानका कर्मचारीको कर्तव्य हुनेछ ।

(६) उपदफा (२) बमोजिम खटिएको कर्मचारी, विज्ञ वा विज्ञटोलीले आवश्यक भएमा सम्बन्धित प्राणी उद्यानका पदाधिकारी वा कर्मचारीबाट कुनै कुरा बुझ्न वा त्यस्ता पदाधिकारी वा कर्मचारीको वयान गराई त्यसको अभिलेख गर्न सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम नियमन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण वा अनुगमन गर्न तोकिएको वा खटिएको कर्मचारी, विज्ञ वा विज्ञ टोलीले प्राधिकरणले तोकेको अवधिभित्र आफ्नो प्रतिवेदन प्राधिकरणमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(८) उपदफा (७) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा प्राधिकरणले उपयुक्त र आवश्यक निर्णय गर्नेछ ।

२८. आगन्तुकको आवागमन, सुरक्षा तथा अन्य सुविधा : (१) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्दा त्यस्तो उद्यानभित्र आगन्तुकले प्रवेश गर्ने र त्यसबाट बाहिर प्रस्थान गर्ने ठाँउमा प्राणी उद्यान सञ्चालकले उपयुक्त प्रवेशद्वार र प्रस्थानद्वारको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्राणी उद्यानभित्र हुनसक्ने आगलागी नियन्त्रण गर्ने उपयुक्त अग्नी प्रतिरोधात्मक उपाय, वन्यजन्तुको आकस्मिक आक्रमणबाट हुन सक्ने दुर्घटना निवारक उपाय वा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य उपाय अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) मा उल्लिखित उपायका अतिरिक्त प्राणी उद्यानमा आउने आगन्तुकलाई वन्यजन्तुबाट हुन सक्ने संभावित आक्रमणका विरुद्ध पानीको फोहोरा वा प्राधिकरणले तोकेको अन्य उपयुक्त उपाय अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्राणी उद्यानभित्र आउने आगन्तुकले प्राणी उद्यानमा रहेका वन्यजन्तु छुने, स्पर्श गर्ने वा खेलाउने काम गर्न नपाउने गरी आवश्यक प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(५) प्राणी उद्यानभित्र घरपालुवा जनावर वा पशुपंक्षी प्रवेश गर्न नसक्ने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(६) प्राणी उद्यानभित्र आउने आगन्तुकले त्यस्तो उद्यानभित्र रहँदाका बखत निशुल्क अन्तर्राष्ट्रिय सूचना प्रविधि सञ्जाल (फ्रि वाइफाई) प्रयोग गर्न सक्ने सुविधाको प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ ।

(७) प्राणी उद्यानमा हुनु पर्ने अन्य सुविधा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२९. **वन्यजन्तु अस्पताल** : (१) घाइते वा रोगी अवस्थामा रहेको कारणले आफ्नो प्रतिरक्षा आफै गर्ने नसक्ने गरी राष्ट्रिय निकुञ्ज वा अन्य कुनै जंगल वा मानव वस्तीमा जीवित रूपमा कुनै वेवारिसे वन्यजन्तु फेला परेमा त्यसको अविलम्ब उद्धार गरी आवश्यक उपचार गर्न प्रत्येक प्राणी उद्यानमा एक वन्यजन्तु अस्पताल स्थापना गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अस्पतालमा त्यस्ता वन्यजन्तुलाई आश्रयमा राखी उपचार गर्ने र स्वस्थ बनाएपछि तोकिए बमोजिम व्यवस्थापन गर्ने वा आवश्यकता अनुसार इजाजतपत्र लिई सञ्चालनमा रहेको अन्य प्राणी उद्यानलाई उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको अस्पताल सञ्चालन गर्दा आवश्यक मानव स्रोत, वित्तीय स्रोत र वैज्ञानिक उपकरण सम्बन्धित प्राणी उद्यानले व्यवस्थापन गर्नेछ ।

३०. **वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र** : (१) प्रत्येक प्राणी उद्यानमा तोकिए बमोजिमको एक वन्यजन्तु उद्धार केन्द्रको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) घाइते वा रोगी वा वेवारिसे अवस्थामा मानव वस्ती वा अन्य कुनै ठाँउमा कुनै वन्यजन्तु फेला परेमा वा कसैले गैर कानूनी रूपमा थुनामा वा नियन्त्रण राखेमा वा ओसार पसार गरेमा तोकिए बमोजिम त्यस्तो वन्यजन्तुको तत्काल उद्धार गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम उद्धार गरिएको वन्यजन्तुलाई उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्था गरिएको वन्यजन्तु उद्धार केन्द्र, वन्यजन्तु अस्पताल वा अन्य कुनै प्राणी उद्यानमा रहेको उद्धार केन्द्रमा राखी आवश्यक भएमा उपचार गर्नु पर्नेछ ।

३१. प्राणी उद्यानको वर्गीकरण : (१) प्राधिकरणले तोकिएको मापदण्डको आधारमा प्राणी उद्यानको देहाय बमोजिम वर्गीकरण गर्न सक्नेछ :

- (क) ठूला प्राणी उद्यान,
- (ख) मझौला प्राणी उद्यान,
- (ग) साना प्राणी उद्यान,
- (घ) लघु प्राणी उद्यान, र
- (ङ) विशिष्टीकृत प्राणी उद्यान ।

(२) प्राणी उद्यानको वर्गीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३२. वन्यजन्तुको लगत : (१) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्ने सञ्चालकले आफ्नो उद्यानमा रहेका वन्यजन्तुको अद्यावधिक लगत कायम गरी आफ्नो कार्यालयमा राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको लगतमा उद्यानमा रहेका वन्यजन्तुको संख्या, त्यसको प्रजाति, भाले वा पोथीको विवरण, त्यस्तो वन्यजन्तुका उत्पत्तिस्थल, मोटामोटी उमेर, प्रजनन गराइएको भए त्यसको विवरण समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम विवरण प्रत्येक छ/छ महिनामा प्राधिकरणमा पठाउनु पर्नेछ ।

३३. घरपालुवा जन्तु राख्न सकिने : (१) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वन्यजन्तु शिक्षा, अध्ययन, अनुसन्धान वा अवलोकनको दृष्टिकोणबाट आकर्षक मानिने कुनै खास प्रजातिको घरपालुवा जन्तुलाई प्राधिकरणको पूर्व स्वीकृति लिई प्राणी उद्यानमा राख्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राखिने घरपालुवा जन्तु सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३४. प्राणी उद्यानले शुल्क लिनसक्ने : प्राणी उद्यानले वन्यजन्तु अवलोकन, पर्यवेक्षण वा अध्ययन गर्न आउने आगन्तुकबाट प्राधिकरणले निर्धारण गरेको रकमभन्दा बढी नहुने गरी मनासिव प्रवेश शुल्क वा अवलोकन शुल्क लिन सक्नेछ ।

३५. निर्देशन जारी गर्न सक्ने : (१) प्राधिकरणले यस ऐन बमोजिम इजाजतपत्र प्राप्त गरी सञ्चालन रहेका प्राणी उद्यानले पालना गर्नुपर्ने शर्तका सम्बन्धमा समय समयमा आवश्यक निर्देशन जारी गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल नहुने गरी प्राधिकरणले खास गरी देहायका विषयमा निर्देशन जारी गर्नेछ :

- (क) प्राणी उद्यानभित्र रहने विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तुको प्रकृति अनुसार

तयार गर्नुपर्ने उपयुक्त वासस्थान,

- (ख) प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्दा त्यसमा रहने विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तुको स्वभाव, वानी व्यहोरा, वन्यजन्तुको स्वभाव तथा प्रकृति अनुसार आधारभूत प्राकृतिक वातावरणीय कायम गर्न आवश्यक पर्ने वनस्पति, भाडी, रुख, लहरा, भ्याउ भएको वासस्थान वा आश्रयस्थल,
- (ग) प्राणी उद्यानभित्र रहने वन्यजन्तुको आवश्यक आहारा, दाना वा पोषक तत्व र त्यसको मात्रा,
- (घ) प्राणी उद्यानभित्र रहने वन्यजन्तुको स्वास्थ्य संरक्षण तथा रोगी वा विरामी वन्यजन्तुको गर्नुपर्ने उपचार,
- (ङ) प्राणी उद्यानभित्र ल्याएका वन्यजन्तुलाई तोकिएको अवधिसम्म क्वारेन्टाइनमा राख्नु पर्ने व्यवस्था,
- (च) वन्यजन्तुको नश्ल सुधार वा नयाँ प्रजातिको अनुसन्धान, अन्वेषण, प्रजनन वा विकास सम्बन्धी व्यवस्था,
- (छ) रोगी, घाइते वा उमेर पूरा गर्न लागेका वन्यजन्तुको उपचार गर्ने वा व्यवस्थापन गर्ने उपयुक्त कक्ष वा स्थान ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जारी गरेको निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित प्राणी उद्यान वा त्यसको सञ्चालक वा पदाधिकारीको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद-४

विविध

३६. वन्यजन्तुको ओसार पसार : (१) नेपाल सरकार वा प्राधिकरणको पूर्व स्वीकृति विना कसैले पनि वन्यजन्तु पक्रन, नियन्त्रणमा लिन वा ओसार पसार गर्नु वा गराउन हुँदैन ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि मानव वस्तीमा प्रवेश गरेको, रोगी वेवारिसे वा घाइते अवस्थामा रहेको वन्यजन्तुलाई पूर्व सावधानीका आवश्यक उपाय अपनाई पक्रन, नियन्त्रणमा लिन वा ओसार पसार गर्न सकिनेछ ।

तर त्यसको सूचना नेपाल सरकारको नजिकको संरक्षित क्षेत्र कार्यालय, वन कार्यालय वा प्राधिकरणलाई तुरुन्त दिनु पर्नेछ ।

(३) वन्यजन्तु ओसार पसार गर्दा अपनाउने कार्यविधि वा मापदण्ड प्राधिकरणले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३७. वन्यजन्तुको आदान प्रदान : (१) प्राधिकरणको पूर्व स्वीकृति लिई प्राणी उद्यानले एक आपसमा विभिन्न प्रजातिको वन्यजन्तुको सट्टापट्टा वा आदान प्रदान गर्न सक्ने छन् ।

(२) उपदफा (१)मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि विदेशी प्राणी उद्यानसँग वन्यजन्तुको आदान प्रदान वा सट्टापट्टा गर्दा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ, र त्यस्तो स्वीकृति प्राधिकरण मार्फत प्राप्त गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम हुने वन्यजन्तुको आदान प्रदान सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३८. फिर्ता गर्ने शर्तमा वन्यजन्तु आदान प्रदान गर्न सकिने: (१) कुनै वन्यजन्तु अध्ययन, अनुसन्धान, संरक्षण, शिक्षा, अवलोकन वा प्रजननका दृष्टिकोणले कुनै प्राणी उद्यानले उपयुक्त र आवश्यक ठानेको कुनै खास प्रजातिको वन्यजन्तुलाई अर्को कुनै प्राणी उद्यानबाट फिर्ता गर्ने शर्तमा निश्चित अवधिका लागि लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लिइएको वन्यजन्तुको प्रयोजन र अवधि समाप्त भएपछि स्वस्थ हालतमा सम्बन्धित प्राणी उद्यानमा फिर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम वन्यजन्तु लिदा त्यस्तो वन्यजन्तु लिने प्राणी उद्यानले त्यस वापत निश्चित रकम सम्बन्धित प्राणी उद्यानलाई भुक्तानी गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम सम्बन्धित प्राणी उद्यानले प्राप्त गरेको रकम त्यस्तो उद्यानले प्राधिकरणले निर्धारण गरे बमोजिमको संरक्षण कार्यमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (१) बमोजिम वन्यजन्तु लिदा फिर्ता गर्नु पर्ने सुनिश्चितताको उपाय, फिर्ता गर्ने अवधि, वन्यजन्तु ओसार पसार गर्ने कार्यविधि तथा त्यस सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३९. वन्यजन्तु तथा आखेटोपहारको स्वामित्व: (१) प्राणी उद्यानमा रहेका तोकिए बमोजिमका दुर्लभ, लोपोन्मुख, संरक्षित प्रजातिका वन्यजन्तु वा त्यस्ता वन्यजन्तुका आखेटोपहारमा नेपाल सरकारको स्वामित्व रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहनेदेखि बाहेक अन्य प्रजातिका वन्यजन्तु तथा त्यस्ता वन्यजन्तुका आखेटोपहारमा सम्बन्धित प्राणी उद्यानको स्वामित्व रहनेछ ।

(३) प्राणी उद्यानले प्राणी उद्यानका आखेटोपहार सडीगली जान सक्ने अवस्था भएमा प्रचलित कानून बमोजिमको प्रकृया अपनाइ व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

४०. वन्यजन्तुको वैज्ञानिक अनुसन्धान: (१) प्राधिकरणले वन्यजन्तुको स्वभाव, बानी, आहार विहार, आचरण, व्यवहार तथा वन्यजन्तुको आखेटोपहारको वैज्ञानिक अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी त्यस्तो अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अध्ययन तथा अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजा तोकिए बमोजिमको आफ्नो वेभसाइटमा समेत राख्नु पर्नेछ ।

४१. **आखेटोपहार संग्राहालय:** (१) प्राधिकरणले वन्यजन्तुको आखेटोपहारको वैज्ञानिक अध्ययन, अनुसन्धान, शैक्षिक प्रदर्शनी र अवलोकनका लागि आखेटोपहार संग्राहालय बनाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका आखेटोपहार कुनै शैक्षिक वा अनुसन्धानमूलक प्रदर्शनीमा राख्नु पर्ने भएमा नेपाल सरकारबाट स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

(३) आखेटोपहार संग्राहालय सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४२. **जरिवाना :** (१) कुनै प्राणी उद्यानले दफा २० बमोजिम इजाजतपत्र नलिई प्राणी उद्यान सञ्चालन गरेमा त्यस्तो प्राणी उद्यान सञ्चालन गर्ने सञ्चालकलाई प्राधिकरणले दशलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ र त्यस्तो उद्यान समेत बन्द गर्न आदेश दिनेछ ।

(२) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम प्राधिकरणले दिएको आदेश वा निर्देशन कुनै प्राणी उद्यानले विपरीत कुनै काम कारवाही गरेमा त्यस्तो प्राणी उद्यानका सञ्चालकलाई प्राधिकरणले तीनलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) मा उल्लेख भए बाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम वा मापदण्ड विपरीत कुनै काम गरेमा त्यस्तो प्राणी उद्यानका सञ्चालकलाई प्राधिकरणले एकलाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम प्राधिकरणले गरेको जरिवाना उपर चित्त नबुझे व्यक्तिले सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

४३. **वार्षिक प्रतिवेदन :** (१) प्राधिकरणले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले छ महिनाभित्र लेखा परीक्षकको प्रतिवेदन सहित देहायको विवरण सहित नेपाल सरकारमा आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ :-

- (क) आफूले वर्षभरी सम्पादन गरेको काम कारवाहीको विवरण,
- (ख) प्राणी उद्यानलाई व्यवस्थित गर्न तयार गरेको कार्य योजना सम्बन्धी विवरण,
- (ग) प्राणी उद्यानमा रहेका वन्यजन्तुको विवरण,
- (घ) प्राधिकरणको खर्च र आम्दानीको स्रोत सम्बन्धी वित्तीय विवरण,
- (ङ) नेपाल सरकारबाट प्राप्त निर्देशनको कार्यान्वयन सम्बन्धी विवरण,
- (च) प्राधिकरणले उपयुक्त देखेका अन्य विवरण ।

(३) उपदफा (२) बमोजिमको वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालयले सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रत्येक प्राणी उद्यानले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले तीन महिनाभित्र तोकिए बमोजिमका विवरण उल्लेख गरी वार्षिक प्रतिवेदन प्राधिकरणमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(५) वार्षिक प्रतिवेदन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४४. **बैठक भत्ता:** समितिका सदस्यले समितिको बैठकमा भाग लिए वापत प्राधिकरणले निर्धारण गरे बमोजिमको बैठक भत्ता पाउने छन् ।

४५. **अधिकार प्रत्यायोजन :** (१) समितिले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये केही अधिकार आवश्यकता अनुसार समितिको अध्यक्ष, कुनै सदस्य, कार्यकारी निर्देशक वा कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(२) अध्यक्ष वा कार्यकारी निर्देशकले आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये कुनै अधिकार आफ्नो मातहतको कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि देहायको अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सकिने छैन :

- (क) दफा २० वा २३ बमोजिम इजाजतपत्र जारी गर्ने,
- (ख) दफा २१ बमोजिम इजाजतपत्र नवीकरण गर्ने,
- (ग) दफा २२ बमोजिम म्याद थप गर्ने,
- (घ) दफा २४ बमोजिम इजाजतपत्र खारेज गर्ने,
- (ङ) दफा ३१ बमोजिम प्राणी उद्यानको वर्गीकरण गर्ने,
- (च) दफा ३५ बमोजिम निर्देशन जारी गर्ने,
- (छ) दफा ४२ बमोजिम जरिवाना गर्ने ।

४६. **नियम बनाउने अधिकार :** यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न प्राधिकरणले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ, र त्यस्तो नियम नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भए पछि लागू हुनेछ ।

४७. **नेपाल सरकारसंग सम्पर्क :** प्राधिकरणले नेपाल सरकारसंग सम्पर्क राख्दा मन्त्रालय मार्फत राख्नु पर्नेछ ।

४८. **प्रचलित कानून बमोजिम हुने :** यस ऐनमा उल्लिखित विषयमा यसै ऐन बमोजिम र अन्य विषयमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।